Seyfo 1915-Rwanda 94

Een sprankje hoop voor de 'herinnering' in België?

Seyfo 1915 – Rwanda 94. Quelle lueur d'espoir pour la transmission de la « mémoire » en Belgique ?

Mélanie Moreas

Traducteur : Gorik de Henau

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/5584>

DOI : 10.4000/temoigner.5584

ISSN : 2506-6390

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 1 octobre 2016

Pagination : 202-207

ISBN : 987 2-9600926-4-6

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Mélanie Moreas, «Seyfo 1915-Rwanda 94», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 123 | 2016, Online op 02 novembre 2021, geraadpleegd op 04 novembre 2021. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/5584> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.5584>

◆ Deze rubriek wil inzicht wil bieden in de soms problematische processen van herinneringsconstructie overal ter wereld. In plaats van te focussen op de gebeurtenissen zelf, onderzoeken auteurs in het Herinneringslabo hoe een collectieve herinnering ontstaat en wordt gecultiveerd, en bestuderen ze de sociopolitieke gevolgen van het herinneringswerk in een bepaalde regio.

Seyfo 1915¹ – Rwanda 94

EEN SPRANKJE HOOP VOOR DE ‘HERINNERING’ IN BELGIË?

Het verleden klinkt nog na in het heden. Door het onder ogen te zien en het te verwerken kun je aan de toekomst bouwen.

(Paul Sobol, 2010)

In de westerse samenleving [...] heeft een generatie niet willen doorgeven aan de volgende generatie wat haar toekwam: het geheel van de kennis, criteria en menselijke ervaring die haar erfenis was.

(Bellamy 2016)

Die woorden spoken me door het hoofd tijdens de dag van de herinnering in Brussel², gewijd aan de herdenking van de volkerenmoord op de Tutsi's in Rwanda in 1994. Als ik kijk naar de overlevenden en nabestaanden om me heen stel ik me volgende vragen: gunnen ze zichzelf spreekrecht? Hoe geven ze hun verhaal door aan hun kinderen? Wordt het doorgegeven van hun herinnering belemmerd door de

bloederige erfenis die ze met zich meedragen? Is ons vlakke land, waar ze een toevlucht vonden, werkelijk bereid te luisteren naar hun leed – het land dat

(1) Naam die Assyriërs (Aramezen) geven aan de volkerenmoord op de Armeniërs, Assyriërs en Pontische Grieken in 1915.

(2) Op 7 april 2016, dag van het begin van de volkerenmoord op de Tutsi's in Rwanda (6 april – 4 juli 1994).

een directe en passieve getuige was van die uitgesproken racistische misdaad?

Ondanks de vele Belgische instellingen die zich dag na dag inzetten om te vermijden dat mensen hun medemensen uitroeien is de actuele toestand verre van rooskleurig. De overlevende Révérien Rurangwa schrijft:

Als de geschiedenis hapert, dan komt dat doordat de getuigen hakkelen als ze de afschrikwekkende kracht van het alledaagse kwaad trachten te beschrijven. En ook omdat maar weinig mensen bereid zijn de moeite te doen om naar hen te luisteren. De plicht om niet te vergeten? Laat me niet lachen. Niemand wil er iets van weten. [...] We storen iedereen met ons leed. (Rurangwa 2006, 131).

Olivier Nduhungihere, de Rwandese ambassadeur in België, stelt dat 'als je kijkt naar de actuele toestand in Burundi, de wereld maar weinig lessen heeft getrokken uit wat zich 22 jaar geleden in Rwanda heeft afgespeeld', en ook het toenemende negationisme in België baart hem zorgen.³

Tijdens die herdenkingsdag sta ik voortdurend stil bij de getuigenissen die her en der worden voorgelezen en bij de officiële toespraken.⁴ Tijdens de fakkeltocht houden we halt voor het Justitiepaleis bij het monument ter ere van de slachtoffers van de twee wereldoorlogen. Er wordt opnieuw een toespraak gehouden, ervallen woorden als 'onderdrukking, onrecht, menselijkheid, rassenhaat, onverschilligheid' en vervolgens gaat het naar het cultureel centrum van Oudergem voor een avond met veelsoortige artistieke boodschappen, die wordt afgesloten met een nachtwake.

Ik laat mijn vrienden achter met hun leed. Bij het weggaan bedenk ik: is het niet vreemd dat we Brussel hebben doorkruist zonder te stoppen op een 'geëigende plek'⁵ ter nagedachtenis van de volkerenmoord op de Tutsi's in Rwanda? Wie weet trouwens dat er in Sint-Pieters-Woluwe een gedenksteen is ter herinnering aan de Tutsi's die in 1994 in Rwanda werden uitgeroeid? Wie weet dat die 'herinneringsplek' controversieel is, want door het opschrift 'Ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de volkerenmoord – Rwanda 1994' worden revisionistische en negationistische uit-

latingen in de hand gewerkt?⁶ Hoe lang nog zullen we toelaten dat slachtoffers ervan beschuldigd worden beulen te zijn?

Met duizenden passeren we elke dag nationale en andere gedenktekens zonder er de minste aandacht aan te besteden, we zijn volledig onwetend over hun bestaan en de historische elementen waarop ze betrekking hebben. Waar komt een dergelijke houding vandaan?

In het voorliggende geval luidt een eerste hypothese dat het gaat om een 'herinneringsplek zonder eigen geschiedenis', want we waren geen 'directe getuigen' van de volkerenmoord op de Tutsi's in Rwanda. Nochtans is de Belgische geschiedenis nauw verbonden met de Rwandese... Zo werd de identiteitskaart, met etnische vermelding, ingevoerd tijdens de Belgische voogdij.

Een tweede hypothese is onze culturele ondankebaarheid. Bellamy schrijft:

Onze ondankebaarheid [...] is de onverschilligheid voor ons erfgoed, voor kunstschaten die het product zijn van de toewijding van vorige generaties en die we meteen zouden opgeven als zou blijken dat ze in toeristisch of commercieel opzicht onvoldoende zouden opbrengen. (2016, 201).

Hij voegt er nog aan toe dat:

door onze onkunde de standbeeldjes stom worden en de beelden en teksten ondoorgrondelijk; de tekens die we hebben geërfd verliezen hun betekenis, en daarmee ook hun politieke en sociale doeltreffendheid

(3) Fragment uit zijn toespraak op 7 april 2015 in de lokalen van de 'Groupe des États d'Afrique Caraïbes et Pacifique'.

(4) De officiële toespraken vinden plaats in het Europees Parlement.

(5) Er werd een gedenksteen opgericht in de gemeente Sint-Pieters-Woluwe en niet op het Poelaertplein in Brussel, zoals op bepaalde websites wordt beweerd.

(6) Het opschrift is verkeerd. De exacte formulering luidt 'Ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de volkerenmoord op de Tutsi's in Rwanda in 1994'.

(7) Een term die Michel Hérode opperde tijdens de Maxime Steinberg-studiedag in januari 2011.

... Daardoor ga ik nadenken over wat zich afspeelt achter de schermen van de onlangs in België opgerichte gedenktekens, wat me misschien kan helpen een antwoord te vinden op de vragen die ik aan het begin stelde. Aan welke behoefte beantwoorden die 'herinneringsplekken' vandaag de dag? Zijn ze de stem van de overlevenden, de afstammelingen en de komende generaties?

Om daarop te antwoorden besluit ik een bezoek te brengen aan twee recente herdenkingsmonumenten: het Assyrische monument in het heiligdom Banneux/Louveigné bij Luik en het Aramese monument naast de Sint-Pieterskerk in Jette.⁸ Dat doe ik in het gezelschap van twee betrokkenen, namelijk Pierre Gabriel van het Institut Syriac de Belgique en Luc Atas van de Fédération des Araméens de Belgique.

Deze twee herdenkingsmonumenten zijn het product van een gedeelde vastberadenheid. Eerst en vooral willen beide organisaties, als afstammelingen van de slachtoffers en overlevenden van de volkerenmoord van 1915, herinneren aan de plicht om de nagedachtenis van hun uitgeroeide voorvaders levendig te houden. Vervolgens bieden beide monumenten een officiële plek, enerzijds voor het eeuwfeest van Seyfo 1915, anderzijds om de Assyrische (Aramese) volkerenmoord van 1915 bij het grote publiek bekend te maken en jongeren bewust te maken van de twintigste-eeuwse genocides⁹, want 'gedenkplekken zijn er om te informeren

over de geschiedenis die er zich heeft afgespeeld en om tot reflectie aan te zetten' (FNDIRP 2009).

Dat is natuurlijk een krachtige manier om tot waakzaamheid op te roepen. Eigenlijk moet je je blijven verzetten, zodat de misdaden uit het verleden zich nooit meer kunnen voordoen. Het is essentieel dat we investeren in het opvoeden van de burgers, vooral gezien de bloederige actualiteit, met etnische zuiveringen in Syrië en Irak of de steeds barbaarsere aanslagen door terroristische groepen en islamitische

... Fakkeltocht ter herdenking van de genocide van de Tutsi's in Rwanda, 4 april 2016.

© Mélanie Moreas

(8) Het Assyrische gedenkteken, een door Moussa Malki (kleinzoon van een overlevende) bewerkte monoliet, bevindt zich in het bosje van het Vierge des Pauvres-heiligdom in Banneux. Het roept op tot hoop en herinnert aan het geloof van de vervolgte volkeren. De Aramese gedenksteen bevindt zich links van de Sint-Pieterskerk op het Kardinaal Mercierplein in Jette.

(9) Die doelstellingen worden geformuleerd in het pedagogische dossier 'Seyfo 1915: Le génocide des Assyriens (Syriaques)', gerealiseerd door het Institut Syriac de Belgique met steun van de Franse Gemeenschap.

radicalen in Europa. Om die reden streden het Institut Syriac de Belgique en de Fédération des Araméens de Belgique maandenlang om hun project van de grond te krijgen. Het Assyrische monument werd uiteindelijk op 4 augustus 2013 ingehuldigd in Banneux en het Aramese op 10 mei 2015 in Jette.

Maar stenen alleen zijn niet genoeg. 'Het verleden is maar waardevol als het de doelstellingen en projecten dient die ons bezighouden.' (Kattan 2002, 133) Daarnaast moeten we leren beseffen dat die 'oefening in gedachtenis en geschiedenis' maar zin heeft als we trachten te begrijpen wat er de blijvende invloed van is en wat we eruit kunnen leren. Daartoe moeten jonge individuen 'een "geheugen" en een bewustzijn aankweken die stoelen op een nauwkeurige feitenkennis' (Natanson 2003). Willen we dit doel bereiken, moeten we (opnieuw) gaan nadenken over drie fundamentele uitdagingen.

DE DEMOCRATISCHE UITDAGING

De eerste belangrijke uitdaging is die van de democratie: we moeten voortdurend blijven herinneren aan de noodzaak om de nagedachtenis aan alle genocide- en oorlogsdaden door te geven. Ook van belang zijn uitdagingen als de strijd tegen alledaags antisemitisme en racisme. Bijna twintig jaar geleden schreef Martiniello: 'We hebben ongetwijfeld te maken met een crisis van de actieve burgers, waarvan de afloop vooralsnog onzeker is.' (1999, 25) Kunnen we stellen

© Mélanie Moreas

... Monument in Banneux voor de Assyrische (Oudsyrische) martelaren van de genocide Seyfo in 1915.

dat – ondanks de niet-aflatende inzet en inspanningen van diverse gedachtenisinstellingen en van burgers die begaan zijn met onze democratische rechten – de luttelste en schuchtere stappen vooruit voldoende waren? Als dat het geval was, dan was België in oktober 2015 niet getuige geweest van de jammerlijke confrontatie tussen voor- en tegenstanders van Erdoğan voor de Turkse ambassade. En dat is maar een van de vele voorbeelden. Kortom, het antwoord luidt: nee!

DE POLITIEKE UITDAGING

Enerzijds zet een groot deel van onze politici zich in voor de emancipatie van de burger, onder meer via de cel ‘Démocratie ou barbarie’ (democratie of barbarij) van de Franse Gemeenschap, door het actief ondersteunen van verenigingen als het Institut Syriaque de Belgique en Ibuka – Mémoire et Justice, om er maar enkele te noemen. Die verenigingen streven naar maatschappelijke bewustwording. Anderzijds richt de Franse Gemeenschap zich hoofdzakelijk tot de nieuwe generaties via het ‘gedachtenisdecreet’¹⁰, waartoe het projecten financiert betreffende de ‘oefening in gedachtenis en geschiedenis’. Die middelen komen er

– Aramees monument in Jette.

als de parlementariërs vaststellen dat extreemrechts in opmars is, en dit ondanks de uitbreiding van de ‘oefening in gedachtenis en geschiedenis’, met herdenkingen, schoolbezoeken aan gedachtenisplekken, getuigenissen van overlevenden enzovoort. Bovendien zijn ze van oordeel dat de burgers blijk geven van een zekere onverschilligheid tegenover de bloedbaden in de wereld. Daarom beslissen de parlementariërs om die burgers actief bij de zaak te betrekken en hun de instrumenten aan te reiken waarmee ze zich een kritische geest kunnen vormen, zodat ze de gebeurtenissen kunnen begrijpen, analyseren en bevatten, en het heden met het verleden verbinden.

Ook op plaatselijk niveau merk je dat politici zich concreet engageren. Pierre Gabriel wijst erop dat meerdere vertegenwoordigers van de politieke klasse aanwezig waren toen op 4 augustus 2013 het gedenkteken voor de volkerenmoord op de Assyriërs werd ingehuldigd in Banneux. En Hervé Doyen, de CDH-burgemeester van Jette, ondersteunde het idee voor het Aramees monument in zijn gemeente door de locatie ter beschikking te stellen, dit na samenspraak met de stedenbouwkundige dienst.

Maar laten we de schaduwzijde niet uit het oog verliezen, namelijk de diverse vormen van negationisme die overal ter wereld, ook in België, blijven leiden tot intolerantie en vreemdelingenhaat. Luc Atas wijst er bijvoorbeeld op dat het ontwerp voor het Aramees gedenkteken tot twee weken voor de inhuldiging geheim werd gehouden om bepaalde Turkse drukingsgroepen de pas af te snijden die actief zijn in heel Europa, dus ook in ons land. Moeten we herinneren aan het feit dat Turkse lobbyisten voortdurend naar colloquia worden gestuurd betreffende de volkerenmoord in 1915 op de Armeniërs, Assyriërs en Pontische Grieken? Of aan de overwinning van de Turkse lobby tegen de Anatolische diaspora tijdens de persconferentie van Europolia Turkije, toen de Armeense cultuur bewust van het festival werd ‘uitgesloten’?

(10) Het decreet werd aangenomen in 2009 en heeft betrekking op het doorgeven van de herinnering aan genocidemisdaden, misdaden tegen de mensheid, oorlogsmisdaden en verzetsdaden, of aan bewegingen die zich hebben verzet tegen regimes die deze misdaden hebben veroorzaakt.

DE OPVOEDKUNDIGE UITDAGING

In ons onderwijssysteem moeten we grondig nadenken over de ‘oefening in gedachtenis en geschiedenis’, te beginnen met het herbekijken van de leerplannen. Die zouden beter op elkaar moeten worden afgestemd, of er zou meer tijd moeten worden uitgetrokken voor het bestuderen van historische feiten betreffende ons land, bijvoorbeeld de Belgische kolonisering van Congo en de periode waarin dat land het eigendom van Leopold II was.

Toch kun je vaststellen dat heel wat leraren pedagogische activiteiten organiseren, zoals een bezoek aan een herinneringsplek of het uitnodigen van een getuige in de klas. Maar zijn ze zelf genoeg onderlegd? Weten ze wat ze precies willen bereiken als ze die gedachteniskwesties in klasverband aankaarten?

Die pedagogische keuzen zijn inderdaad een eerste stap op weg naar een relevante reflectie over de ‘oefening in gedachtenis en geschiedenis’, en leraren moeten leerlingen er ook toe aanzetten het emotionele te overstijgen om tot adequate kennis en ideeën te komen. We mogen niet vergeten dat een bezoek aan een ‘herinneringsplek’ of de ontmoeting met een getuige vooral tot doel heeft dat leerlingen begrip krijgen voor de mechanismen van een totalitair regime en de ontmenselijking van individuen. Maar laten we ook niet uit het oog verliezen dat ‘uit het onderwijs over misdaden tegen de mensheid en volkerenmoorden vooral blijkt dat die gebeurtenissen een nederlaag van de democratie en het recht inhouden’ (Démocratie ou barbarie 2011). Komt dat aan bod in onze scholen?

Tot slot is het een noodzakelijke en dringende opgave om de overlevenden, afstammelingen en getuigen van om het even welke barbaarse daad te helpen, zodat we allemaal ‘doorgevers van de herinnering’ worden. Op die manier kunnen we ervoor zorgen dat door het samenspel van de diverse uitdagingen een schitterende toekomst voor ons land tot stand komt, en ‘ook vrijheid voor de inwoners ervan’ (Bellamy 2016). ■

Mélanie Moreas

HEB Defré

Vertaling: Gorik de Henau

BIBLIOGRAFIE

- Administration générale de l’Enseignement et de la Recherche scientifique, *Herinneringsdecreet*, 2010. [http://www.federation-wallonie-bruxelles.be/index.php?id=detail_article&no_cache=1&tx_cfwbarticlefe_cfwbarticlefront\[action\]=show&tx_cfwbarticlefe_cfwbarticlefront\[controller\]=Document&tx_cfwbarticlefe_cfwbarticlefront\[publication\]=975&cHash=1d6c25e340df7c3bb3440d2b1a2e0b1e](http://www.federation-wallonie-bruxelles.be/index.php?id=detail_article&no_cache=1&tx_cfwbarticlefe_cfwbarticlefront[action]=show&tx_cfwbarticlefe_cfwbarticlefront[controller]=Document&tx_cfwbarticlefe_cfwbarticlefront[publication]=975&cHash=1d6c25e340df7c3bb3440d2b1a2e0b1e) (geraadpleegd 28 mei 2016).
- François-Xavier Bellamy, *Les déshérités*, Parijs: J’ai lu, 2016.
- Fédération nationale des Déportés et Internés, Résistants et Patriotes [Frankrijk], *Quelle pédagogie sur les lieux d’histoire et de mémoire?*, 2009. http://www.cndp.fr/crdp-reims/memoire/enseigner/memoire_deportation/conference_deportation.htm (geraadpleegd 28 mei 2016).
- L’Institut Syriaque de Belgique avec le soutien de la Fédération Wallonie-Bruxelles, *Seyfo 1915, Le génocide des Assyriens (Syriaques). Dossier pédagogique*, 2015.
- Emmanuel Kattan, *Penser le devoir de mémoire*, Parijs: Presses universitaires de France, 2002.
- Marco Martiniello, *La citoyenneté à l’aube du 21e siècle*, Luik: Les éditions de l’université de Liège, 1999.
- Dominique Natanson, *J’enseigne avec l’Internet, la Shoah et les crimes nazis*, Rennes: Centre Régional de documentation pédagogique de Bretagne, 2003.
- Pierre Nora, *Les lieux de mémoire*, Parijs: Gallimard, 1997.
- Révérien Rurangwa, *Génocidé*, Parijs: J’ai lu, 2006.
- Secrétariat Général Démocratie ou barbarie, *Journée d’étude Maxime Steinberg. Lieux de mémoires, lieux d’histoire. Du travail de mémoire au devoir d’histoire. Dossier pédagogique*, Ministère van de Franse Gemeenschap, 2011.
- Paul Sobol, ‘Message d’un témoin de la Shoah’, *Traces de mémoire. Pédagogie et transmission* 48, 2010.
- Guy Zélis, ‘Pour un usage social du passé et une utilité sociale de l’histoire’, in Id. (red.), *L’historien dans l’espace public: L’histoire face à la mémoire, à la justice et au politique*, L’overval: Labor, 2005, 5-12.